

AITZOL ERRENAZENTISTA

Ehun urte jaio zela
eta hirurogei afusilatu zutela

PAKO SUDUPE

Duela urte batzuk Aita Patxi Etxeberria olerkari-misiolari zenarekin hitz aspertua egin nuen Loiolako santutegian. Jakinean nengoen Urretxun 1933an jokatu zen olertiguduan zilarrezko haritz-adarra eskuratu zuela, eta horretaz egin nion galdera. Zergatik lotu zitzaion olerkigintzari azaldu zidan. Belgikan baziren euskal jesulagun batzuk, Espainiako Errepublikak erbestera jotzera beharturik bertara zirenak eta olerkiak idazten zituztenak; direlako euskal jesulagun erbestera egiten zituzten olerkiek ez zuten gogobetetzen eta bera ere olerkigintzan hasi zen, bestelako olerkiginean. Besteak beste, Jokin Zaitegi ere bertan zen; eta Aitzolekin gutun-tru-

kean ziren. Aitzolek unibertsalismoa erabat utzi gabe indigenismora adoretzen zituen, laburzurrean esan, euskal kantutegi zaharren ageri den estetika jarraitzera. Bila joan gabe ere, Aitzol ahotan.

Aitzol bere erruz hil zela esan zidan. Baionan «Galerna» itsasontzia isilean, inori jakinarazi gabe, hartu izan balu ez zutela Francoren aldekoek harrapatuko, ez zutela Ondarretako espetxean basatiki torturatuko, eta ez zutela libre uzten zutenaren agiria sinarazi ondotik, beste sei apaizekin batean, Hernaniko hilerrian afusilatu eta eremu sakratutik kanpo, guztien isilean, beste berrehun bat afusilaturekin batean hobi komunean ehortziko.

Suharra zen oso, temperamentuz sutsua; Francok Altxamenduari ekin eta hasierako nahasmenduan uste izan zuen ezker-tiarrek, komunistek ekin ziotela gerra iraultzaileari, eta jakin zuenean eskuindarrak zirela armak altxatu zituztenak, agian, iruditu zitzaion sotanak salbatuko zuela, eta ausart ahal zuena egiteari ekin zion, ez zion irizten gerratik urrun egotea zego-kionik, gerra libratzen zen tokian egon behar zuen, bitartekari lana egin oker handiagorik gerta ez zedin. Ez al zen bada urte mordoska batean Espainiako Misiotako Batasunaren Idazkari Nagusi izan?, ez al zuen bada lagundu eta kolaboratu, urte luzez, Espainiako Eliza aipatua izan zedin Mendebalean bere misiolari gartsutasunagatik? Eskuindarrek, Jainkoaren ize-nean Gurutzada berri batera deitu zutenek, ezinbestean erre s-petatu behar zuten.

Ez zioten errespeturik ekarri. 1930 inguruan Donostian kokatu zenetik bere Euskal Herriaren aldeko apostolutzari lotu zitzaion. Ordurarte misiotako propagandista-lanari atxikia bi-zi izan bazen, aurrerantzean *El Día* eta *Euzkadi* egunkarieta-tik eta Euskaltzaleak elkartearen zuzendaritzatik eusko go-goa lozorrotik esnatzen, pizkunde-bidean ezartzen leihatu zen eta bere nazionalismo jeltzalearen aldeko borroka izpiritual gartsua ez zioten barkatu. Euskal Pizkundearen zuzendari ai-patuenetakoa hil beharra zen, modurik anker eta gupidaga-beenean. Burua hilez gero mugimendua ere hiltzen zutela-koan.

POEMA NAZIONALA ETA ESKOLA ELEBIDUNA

Aita Etxeberriaren «Bost lore» izeneko olerkiak aukera eman zion Aitzoli euskal estetika bereziaz zituen aburuak plazartzeko. Izaditik hartzen diren elementuak olerkia girotzeko, gero mezua eta abar. Unibertsalismoa arbuiatu gabe baina partikularismoa goretsiz. Egun poesia gutxi irakurtzen da eta ez du gizarte-eragin handirik. Gerraurrean ere gutxi irakurtzen zen baina honen ustezko eraginean fede handiagoa zegoen euskaltzale errenazentisten artean.

Aitzol asko ibili zen Europan barrena misiotako propagandista bezala, eta irakurri ere asko irakurri zuen. Bereziki jaritzen zien arreta herri ttikien gora-beherei. Ohartu zen, esaterako, okzitanoaren susperraldian zer-ikusituzena izan zuela Frantziako Probentzako Mistral poetaren *Mireio* poemak, poema epiko nazionalak, bertako jende xumearen —nekazari, artzain eta arrantzaleena funtsean— elezahar eta ipuinez oreturikoak. Asko zabaldu zela probentzalen etxeetan, eta herri xeha delako poemaren bidez gehiago estimatzen hasi zela bere burua eta bere hizkuntza, Frantzia ofizialak *patois*-tzat izendatu eta gutxien zuena. Orixeri itzultzeko eman zion. Bai honek itzuli ere.

Finlandian beste horrenbeste ikusi zuen. Finlandiarren suomiera klase apalen ahotan bakarrik bizi zen, estatus altuko jendeak suediera zerabilen mendetako zapalkuntza politikoa renondare. Finlandia Suediaren atzaparretarik askatu eta errusiarren mende geratu eta lasterrera, Lonnrot poetak *Kalevala* poema nazionala burutu zuen. Hau jende xumearen eskuetara iritsi zen eta eragina izan zuen suomitarren suomieraren aldeko jarreran. Orobat, Belgikan ere nederlander eta frantsez hiztunen arteko hizkuntza borroketan.

Adibideon argitan, poema nazionalaren beharrari haize ematera jarri zen. Ez haize eman bakarrik, Orixeri eragin ere bai. Bilbotik bere jaioterrira bidali zuen idazle sonatua, Orexara, epos nazionala idatz zezan. Burutan atera ere zuen honek 1935 inguruan; zoritxarreko patuaren mende 1950 arte argirik ikusi ez bazuen ere. Baina poemaren mamia eta honen zo-

ria gure helburutik kanpo geratzen dira. Kontua da gerraurrean bazegoela esperantza poema nazionalan. Euskal Herriak bere burua ikusiko zuen islatua poeman eta horrela bere buruaren jabetasunean, beregain izateko bidean urrats sendoak ematera jarriko zen.

Hau oso idealista da, oso erromantikoa baina ez ezazu pentsa irakurle Aitzol ameslari idealista zoro bat zenik. Aitzitik, bazekien herrien pizkundean, literaturak, herri-antzerkiak eta bertolaritzak ezezik irakaskuntzak axola itzela duela, eta alor horretan ere asko saiatu zen. Gainerako herri ttikien etsenpluak argiro erakusten zion eskola euskaldundu beharra zela. Ahoz ez dakit nola mintzo ohi zen, baina lumaz bistan dago ez zuela herdoilik, argi eta garbi adierazten zuen estatu moderno zentralista oronahikoak irakaskuntzaren monopolioaz baliatu ohi zirela estatuetako hizkuntza ezofizialak baztertu, pertsegitu eta heriotzera amiltzeko. Alabaina, bazterketak bazterketa eta pertsekuzioak pertsekuzio euren hizkuntza propioaren amildegiaren aurrean bizi-nahiak eutsi ziela, eta ordu hartan bizi-tza justua eta duina galdatzen zutela.

Alde horretatik Espainiako estatua atzeratutzat jotzen zuen, euskararen ofizialtasunean eta eskoletan elebitasuna ezartzearen bidean urrats taxuzkorik ematen ez zuelako. Honetan zuzenago jokatzeko zuten estatuak aiputan hartzen zituen: Suitza, Belgika etab., eta Espainia zuzen onez jokatzera gomitatzen zuen. Bere ustetan euskal herrietan herri-eskolak elebiduna izan behar zuen. Bihotzarekin, afektuarekin zer-ikusia duten ikasgaiak euskaraz: erlijioa, geografia, historia, literatura; eta zientziak erdaraz. Egun mugatuegia irizten diogu B ereduari baina gerraurrerako, hutsetik abiatu behar zenerako...

Bere idazle praxia ere elebiduna izan zen. Askoz gehiago idatzi zuen gaztelaniaz. Ongi ezagutzen zituen gaztelaniaren zoko-mokoak eta baditu artikulua bikain-bikainak, gusto handiz irakurtzen direnak. Euskaraz gutxiago. Misiotako propagandista-urteetan *Nuestro Misionero/Gure Mixiolaria* aldizkari elebidunean txairio idazten du euskara herrikoi apal baina txukunean. Esamolde jatorrak aise ateratzen zaizkio. Ezagun du gaztelaniak ez diola euskara atzendu. *Yakintza* aldizkarian be-

rriz, 30eko hamarkadan, Orixe eta Lizardik irekitako bideak oinkatzen ahalegintzen da baina ez du horien galgarik inondik ere lortzen. Literatur euskara jasoan ez du asmatzen, nire irizirako.

Gorago ere esan dugu ez uste izateko ameslari hutsa zenik; aitzitik, oinak zoru gainean ongi itsatsiak zituela. Euskaltzaleak 1934an argitara *El Libro de Oro*-n aditzera ematen du Euskadin ere beste herrietako errenazimentuetan jazo dena jazoko dela. Herriaren ahalegin pribatuak, abertzaleenak, eta hauek euren hizkuntza berpizteko sortutako erakundeenak meritu handikoak izanagatik prestalanak baino ez direla; herriok euren subiranotasun politikoaz jabetzean eman dutela aipatu ahaleginok uzta joria eta amestutako etekina. Autonomiadun Euskadin zituen jarriak itxaropenak.

JAINKOAK HALA NAHITA EUSKALDUN

Baina Aitzolen irudia hankamotz eta besamotz utziko genuke bere adore eta lanerako grina guztiaren iturburua aipatuko ez bagenu: Jainkoaganako amodioa eta oroz gain hau zerbitzatu nahia. Mundu guztian katolikotasuna zabaltzearen egindako apostolutza eta are euskal gogoa eta arima berpiztu eta berreskuratu nahian eginiko lan eskerga eta sutsuaren oinarrian aipatu amodio horixe dago.

Bokazio erlijioso ugariko familia batean munduratu Tolosan 1896an —hamar senidetatik lau apaiz eta bi moja—, Comillaseko Unibertsitate Pontifizioan eta Gasteizko Seminarioan egin zituen ikasketak, 1922an ordendu zela. Bataioa ez zuen edozein apaizengandik hartu, Orkaiztegi artzipreste euskaltzalearen eskutik baizik. Zenbait alderdi biografiko ez daude behar bezain garbi. Dirudienez, Comillasetik haizatu egin zuten. Bertan euskararen aldeko harrak jota zegoen taldetik bera jo zuten begiz agidanez eskarmentagarri gerta zedin, nahiz ofizialki osasun-arazoak aipatu. Oso garbi ere ez dago zergatik onartu zuen Espainiako Misiotako Idazkaritza Nagusia, eta gero hain bat-batean, gailurrean zegoenean utzi. Hipotesi onargarriena

da euskal gogoari berpizteari dedikazio handiagoz lotzeko egin zuela.

Benedicto XV.ak eta Pio XI.ak lehen mundu-gerraren ondotik misio-gintzari emandako norabide eta susperraldi berrian buru-belarri murgildu zen. Ahaleginak eta bi egin zituen Euskal Herri katolikoari erakusteko zer lan zegoen egiteko mundu osoko paganoak bizi ziren ilunpetik benetako erlijioaren argira ekartzeko. Lehenbizi, euskal parrokiak parroki ibili zen misio-batzordeak eratzen; misiolari heroien balentriak azaltzen eta era guztietako laguntza eske, hots, ekonomikoa eta bokazioena. Gero Espainia-mailako misio-erakundeko idazkari. Bate-tik, garaiaren seme, ez zuen kontzientzia poskolonialik, eta ez zuen gaitzesten ebanjelizazioak ohi zekarren herri indigenen akulturazioa. Garrantsitsuena Jesukristoren erresuma mundu osora zabaltzea zen. Bestetik, apaiz indigenen aldeko jarrera sutzuan eta batez ere hegoaldeko misiolari euskaldunak bezala iparraldekoak laudatzen —kasu, Lavigerie kardenal baionarra— oso, nola esan, abertzale ageri zaigu.

Oso garbi zeukan Jainkoak hala nahita zela euskaldun. Euskal nazionalismoa eta elizaren nazioartekotasuna eta unibertsalismoa osagarriak zirela, ez kontrajarriak. Oso historia-zalea izaki aski aztertu zuen Euskal Herriaren historia, eta Sabino Aranaren urratsak jarraiki, komentzimendu honetara iritsi zen: sei euskal estatuak beste inon baino demokrazia zinezkoagoan bizi izan zirela historian —Gipuzkoa, Bizkaia eta Lapurdi demokratikoen, eusko gogoari atxikien, Araba, Zuberoa eta Nafarroa arrotz kutsuengatik bestelako erregimenez nahasiago baina halaz guztiz demokratiko erlatiboki— eta orduko koiuntura politikoan ze bide hartu asmatzeko euskaldunak bere etniaren historiari erreparatzea aski zuela.

Familian, udalerrian eta eskualde autonomoen federazioan oinarrituriko demokrazia aldeztu zuen; norbanako botoaren aldean familiakoa hobesten, eta ez zion irizten emakumeak botorik behar zuenik; bestelako egitekoak zituen honek. Dire-lako printzipiotan oinarritu kristau demokrazia zuen gogoko, demokrazia sozialista eta gainerako erregimenei kontrajarria. Ikertu dutenen zenbaiten ustez, II. Errepublika garaian, aurreko

mendean foruen erregimenaren galerarekin galdutako subiranotasuna berreskuratzea lortu balitz, Aitzolek ideia zahar-kituxeok aldatuko zituzkeen...

Artean Euskal Herrian mundu ikuskera tradizionala zen nagusi nola herritar xumeengan hala intelligentsian. Gerra-ondoan etorriko zen Modernia Euskal Herrira. Aurrekoa dugu Aitzol: sinesmen handikoa bere printzipioetan; hauen aldeko borrokalari porrokatua eta nazionalismo espainiar intolerate-enaren biktima errugabea.